

... ארעוין משונה נאקז זמאוי:

אג יגראש נס לאשאר דאיים לאכנה אטאוג אארץ ישראל.
אקא מכאן ארנה. אגן אונזיקי. לאזיר אומה איד הכולט
המערכי. ויהאבים מכל העולם יטאו ארץ וישכחו אג
דאטאגהם על אגן לו ויזכו על אורזן נפשווגהם היקרולג
על ארזן שזט גבא דישראל. אג דישראל. ויזכו אג
השמאג היקרולג על פאון "היעטובה אגרה אטאופה מיוג
סור אפרים מעל יהאבה" (ע"פ הרז נגן נטע הנזר
ד"יוון ארעוין"). כזכאג על אורזן המאקש.

פאל זיידימן. יומן גלא אורשה. יולגר 1943

פתח דבר

סדרת הכנסים התשיעית, שעורך המדור החרדי של בית הספר הבין לאומי להוראת השואה ביד ושם בימי "בין המצרים", עוסקת השנה בשחרור ובשיקום יהדות אירופה לאחר השואה, במלאת 70 שנה לשחרור.

הכנסים מתמקדים בשלבי השחרור הראשונים ובתהליכי השיקום והבנייה שבאו בעקבותיו. בנושא זה גלומים כיוונים חינוכיים חשובים, ובראשם מבט אל כוחות הנפש העצומים שגייסו הניצולים עצמם כדי להשתקם, ומקומם של המערכות היהודיות והכלל עולמיות בתהליכים אלו.

בחוברת זו תמצאו חומר נלווה להרצאות ולסדנאות הכנס, וכן חומר להעשרה.

שאלת המפתח שנדונה בכל תוכניות הכנס היא:
"התחיינה העצמות האלה"?

הַתְּחַיֵּינָה הַעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה

חומר נלווה להרצאות הכנס
ד' ה' במנחם אב תשע"ה - שנה תשיעית לכנסי "בין המצרים"

המלחמה עוד לא תמה

סביר היה להניח כי לאחר שנים של סבל ושל אובדן, תיבשנה העצמות ותאבד תקותן. הניצולים היו אחד מעיר ושניים ממשפחה, אנשים מפורקים, אנשים שחוו טראומות בלתי נתפסות, ילדים שהגיעו ממקומות מסתור, מבתי יתומים וממשפחות נוצריות, ומתוך כך עלתה מאליה השאלה: **"התחינה העצמות האלה?"**

ניתן היה אז לקרוא עליהם את המשך

שרל נחמיה בערך בגיל 14, אומר קדיש מיד אחרי שחרור וילנה, פונאר, ליטא

"הטנקים התקרבו עד לשער המחנה ועצרו. כולנו פרצנו החוצה לקראתם בצעקות, יללות ובכיות. ממש בשיגעון.

אולם החיילים האמריקאים עמדו על הטנקים דוממים, והסתכלו עלינו כמו על יצורים מעולם אחר. היו ביניהם גם יהודים והפגישה הראשונה היתה מזעזעת בשבילם. הם קיבלו הלם מהשחרור הזה.

הם עמדו והסתכלו בדממה על שלדי האדם האלו, האנשים חצאי מתים, שברי עצמות, מצורעים, אשר בקושי שולחים רגלים. אשר מטפסים על הטנקים, מנשקים ומחבקים אותם. הם זרקו מהטנקים תפוזים, שוקולד, אבל מי לקח?! אנחנו דרכנו על זה.

לא ידענו מה עושים עם דברים כאלה..."

קטע זה הלקוח מספרו של הרב שמעון בניש מלודז' ז"ל, "איש להבה", מתאר את תחושות הניצולים ששרדו את המלחמה.

הדברים מדברים בעד עצמם: שלדי אדם, חצאי מתים, שברי עצמות, וכדברי הנביא יחזקאל: **"ויניחני בתוך הבקעה, והיא מלאה עצמות"** (יחזקאל ל"ז, א')

בתקופה הקשה שעברה עלינו במחנה... איבדנו קשר עם החיים הנורמליים ומטרתנו הנחרצת היא לשוב ולמצאו!... שאיפתנו היא לחזור לחיינו החדשים כאנשים בריאים ונורמליים.

מנין, אם כן, שאבו הניצולים את הכוחות לקום? מאין שאבו את הכוחות להמשיך? לבנות חיים חדשים? להתחיל התחלות חדשות כשכל העבר נמחק, אין משפחה, אין הורים, אין קהילה?

**"לא בחיל ולא בכח
כי אם ברוחי אמר ד'..."**
(זכריה ד', ו')

הרב משה יהושע אהרונסון זצ"ל, ששתה את כוס התרעלה בשנות הזעם, והיה רב של שארית הפליטה במחנות העקורים באוסטריה, מתייחס לאותם דברים.

בדרשה שנשא במחנה אבנזה (ליד העיר לינץ) בחנוכה שנת תש"ו (1945) אמר: "אנו עומדים בתקופה היסטורית... רוב מניינו ובניינו של יהדות הגולה נשרף.

הכתוב: "העצמות האלה שרידי בית ישראל המה, הנה אומרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו" פסוק המבטא יאוש מוחלט, מה שאמור היה לכאורה לבטא את תחושות הניצולים. שלמרות שחרורם מעולם של הגרמנים הארורים, נשארו הם באותם מחנות, המשיכו להתגורר בין אותם גדרות תיל, בתנאי מחיה ותברואה בלתי נסבלים, ולעיתים גם לצד שומריהם ומעניהם לשעבר, ויתרה מזאת: היהודים שחיו באותם הצריפים, סבלו מיחס משפיל במיוחד, ואפילו מהתעללויות - בשל יהדותם.

עם כל זאת, הניצולים מנסים לשקם את עצמם ולשוב לחיות חיים רגילים, עד כמה שהיה ניתן במסגרת התנאים שנכפו עליהם, דוגמה לזה נמצא בעיתון "תחיית המתים" שנכתב במחנה העקורים בוכנוואלד:

ישנן שאלות שונות המציקות לנו ובווערות מבפנים... אנו גם מודעים היטב לכך שקשיים גופניים ופסיכולוגיים שונים נעשו חלק מאתנו

ילדים יהודים ניצולי 'צריף הילדים' 66, מחנה בוכנוואלד

וביערות, אצרנו בתוכנו כוחות עצומים
המסוגלים לעת מצוא להתפרץ
ולהתגבר על כל המכשולים שיערימו
עלינו שונאינו.

'לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר
ד' צב-קות'.

פך השמן הקטן שנשאר, נקודה
יהודית זו שנותרה מאירה בכל לב
יהודי ויהודי, משארית הפליטה, היא
היסוד של הקמת העתיד.

לגבינו המלחמה עוד לא תמה.

הבה נאמין ונקווה שבעבודה מאומצת,
'ברוחי', נזכה לכל הטוב. ("עלי הגיון",
חשוון תשס"א)

וברוח זו, ובמילים אלו של תקווה, נביא
את דברי הנביא יחזקאל:

"פָּצֵאן קְדָשִׁים פָּצֵאן יְרוּשָׁלַם בְּמוֹעֲדֵיהָ
כִּן תְּהִיֵּינָה הָעָרִים הַחֲרֹבוֹת מְלֹאוֹת צֵאן אָדָם..."
(יחזקאל ל"ו, ל"ח)

שארית הפליטה נותרו מלאי יאוש
ואדישות, בלא שיראו שום מוצא
מהמצב הנוראי.

במצב זה קיימות לפנינו שתי דרכים
לכלל ולפרט - החיים והמוות:

קיימת הדרך להפסיק להתקיים,
ולהימחק מהעולם ח"ו עם הזמן
מחוסר מעש ואדישות, או לחילופין,
לקום לתחייה, ולהתמסר לבנייה
וליצירה על ידי פעילות מחודשת,
לקחת מחדש את עול החיים -
הייסורים והשמחה, המעלות
והחסרונות, ולצעוד לקראת העתיד.

לא אחת מתעוררת בלב השאלה: 'למה
לי חיים, למה זה אנוכי עמל, מדוע עלי
להתחיל את החיים מחדש'... זוהי
המלחמה התמידית בין המוח לבין
הלב, בין הבינה והרגש, בין המשקע
של העבר העצוב לבין התקווה לעתיד
מזהיר וטוב יותר.

...אחרי כל הצרות והדיכויים שסבלנו
על שכמנו בקרימטריום, בגטאות

הישיבה במחנה העקורים אשווגה

...אינני

יודע

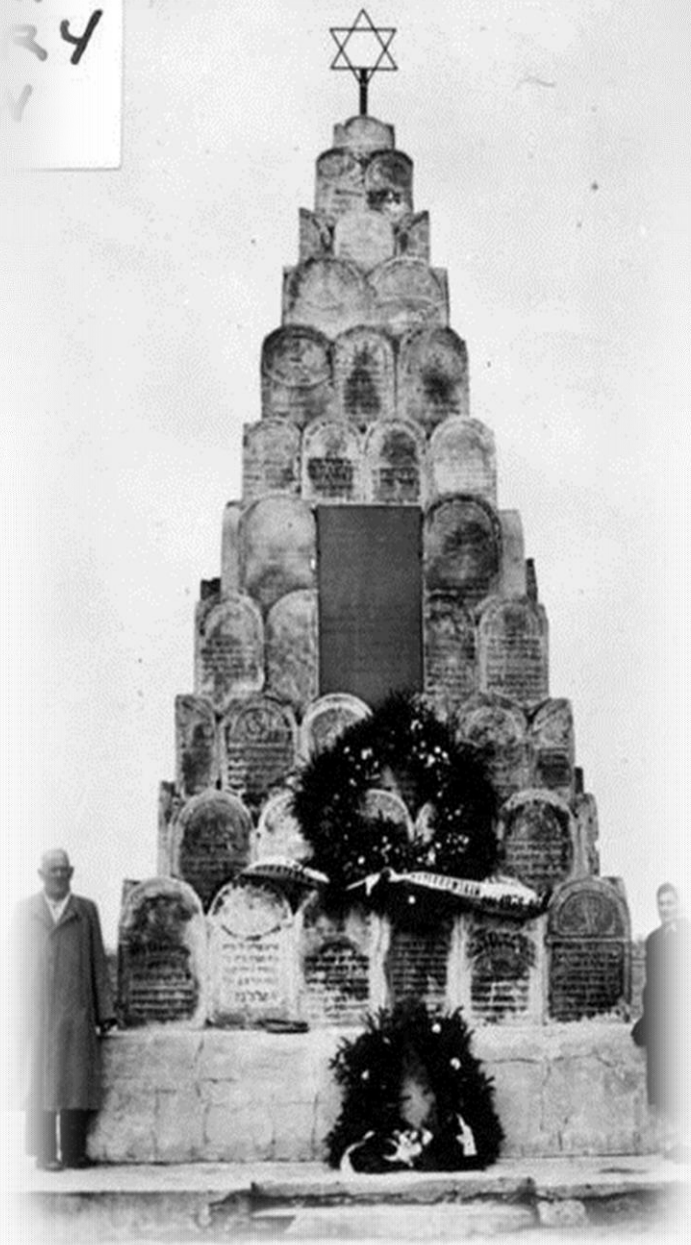
איזה

שחרור

הוא

זה...

H
RY
V

אנדרטה בבית הקברות, עשוי
ממצבות מנופצות,
1948, לוקוב, פולין

מקבץ מקורות להרצאות

על השחרור:

"הגיע יום השחרור. קראו לזה שחרור, אבל אינני יודע איזה שחרור הוא זה.
כי אדרבה, אז נתגלה לנו החורבן שמסביבנו..."

(הרב חיים אלטר ראטה בספרו "כל הכתוב לחיים")

היהודים ניצבו לפתע מול עצמם. לאן עכשיו. לאן נפנה [...] לחזור לפולין?
להונגריה? לרחובות ריקים מיהודים? לערים ריקות מיהודים לעולם ריק מיהודים?
לנדוד על פני אותן ארצות, לבד, ללא בית [...] ולפגוש שוב שכן גוי שיפקח עיניים
לרוחה, יחייך וישאל בנימה זו משמעותית: "מה יענק'ל אתה עוד חי?"

(ליאו שורץ, בתוך ירחון שיצא בקבוץ בוכנולד)

על שאלת העגונות:

"וביותר עלה בידי בעזהשי"ת תקון גדול בענייני עגונים ועגונות לאחר שראיתי
הלחץ והדוחק... אחר שבאו אנשים לביתם ממחנות העבודה ולא מצאו את
נשותיהם ובני ביתם... הראיתי לדעת כי אם לא נעשה זה מאומה, אז חס וחלילה
תפוג תורה מישראל"

(הרב יצחק יעקב וייס מגרוסווארדיין, בעל "מנחת יצחק")

פמוטים, מסגרת לתמונה וסלסלה עבודת יד שנעשו על ידי יהודית גולדשטיין
אחרי המלחמה בקיבוץ זלצהיים ליד פרנקפורט

ויש תקווה לאחריתך... דרשות של רבנים ניצולים במחנות העקורים

"כה אמר ה', קול ברמה נשמע, נהי בכי תמרורים, רחל מבכה על בניה, מאנה להנחם על בניה כי איננו". (ירמיהו ל"א, י"א) מתוך הפטרת ראש השנה

הרבי מקלויזנבורג, מחנה פלדפינג ליד מינכן - יום ב' של ראש השנה תש"ו (חצי שנה לאחר סיום המלחמה)
הכתוב אכן רומז לשני סוגים של צער שמצטערת השכינה הקדושה על ישראל בגלותם.

צער ראשון: 'רחל מבכה על בניה' - הצער על עצם הצרות הפיזיות אשר פקדו אותם, כי 'בכל צרותם לו צר'.

הצער השני: על כי נתרחקו בצוק העתים מגבול הקדושה, צער על הירידה הרוחנית של אלו ששכחו כי זרע קודש המה, זהו הצער על 'בניה כי איננו', דהיינו שחדלו להיות במדרגת בנים למקום".

"בעוונותינו הרבים כבר נתקיימה בנו חזות קשה זו. רחל מבכה על בניה, על ההרוגים על קדושת שמו יתברך ומלבד זאת השכינה הקדושה מאנה להנחם' על בניה כי איננו', על שבני א-ל חי מן השרידים שכחו צור מחצבתם, ואבד מהם התואר 'בנים', והפכו להיות כאותו בן מלך שגלה מארמונו אל בני הכפרים עד ששכח נימוסי מלכות, ושוב אינו נכסף אל בית אביו.

אולם, לצערה של רחל יש מענה בהמשך הפסוקים. הקב"ה משיב: 'מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעולתך ושבו מארץ אויב, ויש תקווה לאחריתך ושבו בנים לגבולם'...

כנגד 'רחל מבכה על בניה' בגלל הצרות הפיזיות, הסבל והרצח, הוא אומר 'ושבו מארץ אויב'. וכנגד 'מאנה להנחם על בניה כי איננו', שאבדה מהם מדרגה רוחנית של 'בנים', על כך מבטיח הקב"ה: 'ושבו בנים לגבולם', עוד יחזרו וישבו למדרגת בנים אהובים למקום".

"ישראל קדושים, הטו אזינכם לקול צער השכינה הקדושה הממאנת להנחם על בניה כי איננו, על שרבים מהשרידים שנשארו בחיים איבדו את התואר 'בנים למקום', ואי אפשר להכיר כי יהודים הם. הבה אחים, בואו ונשוב אל אבינו שבשמים, נחזור להיות יהודים הראויים להיקרא בנים למקום, נקבל על עצמינו עול מלכותו ית"ש, ואז יתקיים בנו 'ושבו בנים לגבולם'"

(לפיד האש, הרב אהרן סורסקי, עמ' רעט-רפ, על פי רישום הרב דוד גרינצוויג ועדויות נוספות.)

תלמוד תורה במחנה העקורים פרונואלד
מצד שמאל עומד הרבי מקלויזנבורג זצ"ל

”עם שרידי חרב הלוך להרגיעו ישראל” (ירמיהו ל”א, א.)

רבנים בצבאות המשחררים

המפגש בין הרב הרשל שכטר והרב לאו:
הוא ירד מאחד הג'פים במדי חייל ועמד מול ערימת גופות. פתאום, היה נדמה לו שהוא רואה זוג עינים פקוחות וחיות. בהלה אחזה אותו. אולי אפילו שלף אקדח באינסטינקט של חיל כדי להגן על עצמו. ואז אני זוכר את זה בבהירות, הוא נתקל בי, ילד בן 8, מתבונן בו מאחורי גבעת הגופות, בעינים קרועות לרווחה. התדהמה ניכרה על פניו בתוך שדה הקטל בשלולית של דם ניגר, פתאום ילד! אני הייתי מאובן מפחד. ואלו הוא היה ברור לו שילד במקום הזה משמעו ילד יהודי. הרב החזיר את האקדח למקומו. תפס אותי בשתי ידיו, חיבק אותי חבוק אבהי והרים אותי על הידים [...].
נפתלי נהג לומר כי הרב שכטר היה האדם הראשון אשר הגיש לו מזור והחזיר לו את הבטחון בעצמו ובבני אנוש.

”אחד מקציני הצבא האמריקאי הכובש, שהספיק, בינתים, לעלות ממסילת הברזל אל הקרון פנימה, הודיע לאנשים המסכנים במילים פשוטות כי מעתה הם [...] בני חורין!
הנכם נמצאים עתה תחת חסותו של צבא ארה”ב. עוד מעט יבואו אנשינו לטפל בכם ותקבלו אוכל, תשוכנו במקום מבטחים ולא תחסרו דבר [...] ברם, השרידים שהקיפו אותו מסביב. תלו בו עינים תוהות-בוהות שהביטו נכחן בבהלה ומבוכה כמי שהדברים אינם נתפסים בשכלו, האמנם תמו ימי הגיהנום הנורא!?”

(הרב לאו, אל תשלח ידך אל הנער)

תפילת חג השבועות בניהולו של הרב הרשל שכטר
מחנה בוכנוולד

כל זאת באתנו ולא שכחנו ולא שקרנו בבריתך שמירת מצוות במחנות העקורים

שני נערים יהודים מניצולי בוכנוולד[...] בשבת בבוקר סרבו לנסוע והעדיפו לרוץ ברגל[...] הופיעו לפני שני נערים יהודים טיפוסיים [...] צנומים כחושים עור ועצמות ילידי פולין .

אני חוזר לבסיס, אם יש לכם בקשה אעשה כל שביכלתי[...] נענה הגדול שביניהם ואמר: "אדוני הרב! הנני בחור בן 15, לפני שנתיים הייתי לבר מצווה ועד היום לא ניתנה לי האפשרות להניח תפילין. אנא, שלח לי זוג תפילין!" הדברים הממו אותי כרעם, ליבי נכמר בי עד כאב הבטחתי למלא את בקשתו.

(הרב ליבזר, ברכתו של הרב)

מנורת חנוכה שנעשתה בבית מלאכה לקרמיקה, על ידי ניצולים בבוואריה

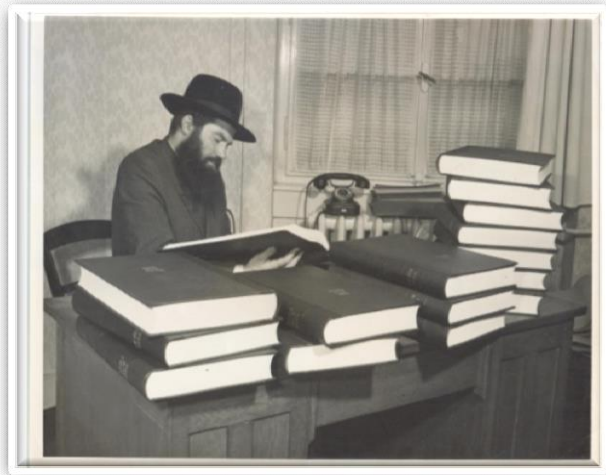
הציצית של אליהו בן צבי ששימשה אותו במחנות העקורים

בית כנסת ע"י הקהילה היהודית בבנדן אחרי המלחמה

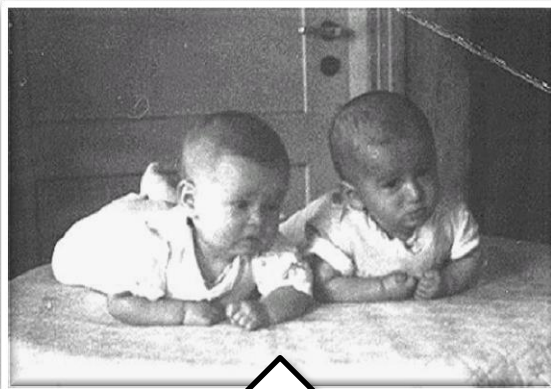

במחנה העקורים לייפהיים

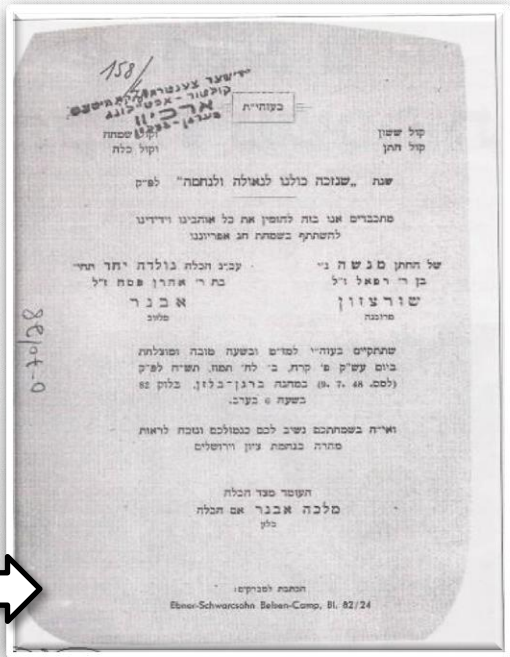
הרב רוז זצ"ל מתבונן בש"ס שהודפס בהיידלברג

"התנערי מעפר קומי..." הקמת משפחות

זוג התאומים הראשון שנולד בברגן בלזן

הזמנה לחתונה בברגן בלזן

"הגברת פאולינה וילנסקה הינה יהודיה"

תיעוד ראשוני מימי השחרור, מתוך פרויקט 'לאסוף את השברים'

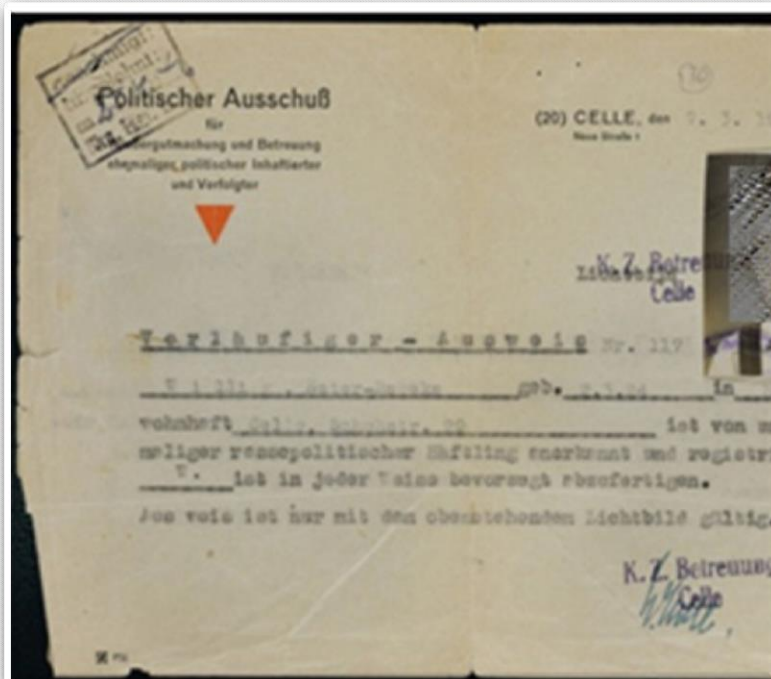
אסתר ויליג נולדה בשנת תרפ"ד בבוצ'אץ', אוקראינה. אביה, שרגא פייבל ויליג, היה רבה האחרון של העיירה.

אסתר הייתה מאורסת לרב צעיר מלבוב בשם ישראל וגנר. לאחר הכיבוש הגרמני של בוצ'אץ בקיץ תש"א מכרה אסתר את טבעת האירוסין, ובכסף שקיבלה תמורתה רכשה תעודות מזוייפות לישראל ולה.

באקציה הגדולה, בסתיו תש"ג, נשלחו אסתר ואמה ברכבת לבלז'ץ. אסתר קפצה מהרכבת ושבה לבוצ'אץ.

באמצעות התעודות המזוייפות שרכשה, התחזתה אסתר לנערה פולנייה - פאולינה טרזה וילנסקה.

בזהותה הבדוייה טיפלה אסתר בבתה התינוקת של אישה פולנייה בוורשה. כעבור מספר חודשים נחשפה זהותה, והיא נאלצה לעבור ממקום למקום. בשלב מסוים הצטרפה אליה לובה, אחותו של ישראל ארוסה. לאחר המרד הפולני בוורשה בחודש אב תש"ד, נעצרו השתיים ע"י הגרמנים ונשלחו למחנה עבודה של אסירים פולניים.

לאחר השחרור הגיעו אסתר ולובה לשלזוויג בגרמניה. החיילים האנגליים לא האמינו להן שהן יהודיות. במשרדי הצבא הבריטי הן פגשו בחור יהודי מהבריגדה והוא הפנה אותן לרב צבאי, שלקח אותן למחנה העקורים צלה Celle ליד ברגן בלזן והעניק להן אישור שהן יהודיות.

במחנה העקורים ברגן-בלזן פגשה אסתר רב שהכיר בעבר את אבא שלה, והבטיח לעזור לה

למצוא את ארוסה, ישראל וגנר. כעבור שנה של חיפושים שלא נשאו פרי, החליטה אסתר לנסוע לפולין - למקום המסתור שלו - כדי לבדוק מה קרה לו. הרב ניסה להניא אותה מכך: "תעזבי את זה. את צריכה להמשיך את חיך ולחפש מישהו אחר". אבל סירבה. תחושות בטן אמרו לה שארוסה ניצל. לפני צאתה לפולין הגיע לברגן בלזן צעיר יהודי. הוא אמר את שמו וסיפר, כי היה הארוס של אסתר שאביה היה הרב של בוצ'אץ, וכי הוא מחפש את ארוסתו בכל רחבי אירופה וכבר נואש מלמצוא אותה.

כך, בניסי נסים, השניים נפגשו. בל"ג בעומר של אותה שנה - נישאו. לאחר הנישואין היגרו לבוליביה שם גרו כשנתיים ולאחר מכן עברו לארה"ב, שם כיהן ישראל כרב קהילה בברוקלין, ניו יורק. בשנת 2000 עלו ארצה בעקבות עלייתם של שלושה מתוך ארבעת ילדיהם - בן ושתי בנות - כולם קרויים על שמות הסבים והסבתות. ישראל וגנר נפטרו לפני 13 שנה. לזוג 24 נכדים ו-70 נינים בישראל.

במסגרת פרוייקט 'לאסוף את השברים' מסרה אסתר למשמרת ביד זושם את הניירות המזוייפים שבאמצעותם ניצלה, את התעודה הזמנית עם שמה האמיתי, שקיבלה במחנה העקורים, ואת המכתב שקיבלה מהרב, המאשר את זהותה היהודית.

יסורים ממרקים/ מצב הפלאים של חיי הנפש אצל ילדי שארית הפליטה

מרשמו של פרופ' פיליפ שניאורסון, כפי שהביע אותם בקונגרס בין-לאומי של פסיכיאטרים בפריס בשנת 1950, כחמש שנים לאחר השחרור.

הנושא של הרצאתי הקצרה הוא בעצם על "החבלה הנפשית אצל הילדים שנשארו לפליטה אחרי השואה הנאצית בפולין..."

כידוע, נשמדו על ידי הנאצים כמיליון ילדים יהודיים בגיל 1-16, ואפילו אותם אלפי הילדים שניצלו, נתענו במשך חודשים רבים ובמקרים לא מעטים - אפילו במשך שנים, ועברו דרך ניסיונות זוועה שלא תתואר של השואה הגינוסידית. בשנת 1948 יצאתי בשליחות הסוכנות היהודית לגרמניה, כדי לערוך שם מחקר פסיכו-הגייני של הילדים במחנות שארית הפליטה. שאלה עיקרית עמדה לפנינו: מה היתה השפעת ניסיונות הזוועה הממושכים על נפש אלפי הילדים הניצולים? הלא ניסיונות זוועה אלה באו במידה כזו, בהיקף ובעומק הזעזוע, שלא נראו כמותם עד עכשיו אצל בני אדם. אנו עומדים, איפוא, לפני חזיון מדהים שלא נודע עוד בהיסטוריה, וממילא מהווה הוא פרשה סתומה וגורלית, שלא נגע בה עדיין המחקר הפסיכולוגי.

בחוגי הרופאים אצלנו התהלכו אז בדרך כלל שלוש תיאוריות. הראשונה היא התיאוריה של "דיגינראציה", המניחה, שזעזועים נפשיים מהסוג האמור מביאים את האדם לידי משבר הרסני, ובמשך הזמן, לידי התנוונות. התיאוריה השניה היא של "רעגענראציה" וריפוי, היינו: לאחר שעברו הזעזועים, הולך האדם ומחלים בתנאים מרגיעים, ובדרכי טיפול מתאימים. התיאוריה השלישית היא זו של חיסון נפשי (אימוניזאציה פסיכית), כלומר, שזעזועים נפשיים עמוקים מעוררים ומגייסים אצל האישיות כוחות הגנה נסתרים וכושר יצירה פוטנציאל, המחסנים את האדם מהצד הנפשי, והוא נעשה, איפוא, יותר מחושל, בהשוואה לאנשים שלא עברו עליהם ניסיונות קשים כאלה. משל לאדם שהחלים ממחלת טיפוס הבהרות והוא נעשה על ידי כך מחוסן מפני המחלה הזאת בהרבה יותר מהללו שלא סבלו מאותה מחלה. המחקרים שלנו במחנות אישרו את התיאוריה השלישית - של אימוניזציה נפשית.

הבדיקות הפסיכואטריות-פדגוגיות, שנעשו על ידינו בבתי הספר שבאחד עשר מחנות והקיפו כאלפיים ילד, הוכיחו אובייקטיבית, שמספר הילדים הדפקטיביים והעצבניים באותם בתי הספר פחות הוא להפליא מבבתי ספר רגילים. אחוז הילדים הדביליים הוא 1.2%, בה בשעה שבבתי ספר רגילים הוא בין 3% ל- 4%. וכן האחוז של הילדים העצבניים או הפרובלמטיים, המגלים הפרעות אמוציונאליות בבית או בבית הספר הוא קטן ביחס, היינו: 3.1% בלבד, ומהם שליש בלבד מהווה, לפי הודעות המורים, בעיה אקטואלית בכיתה. ההסתכלויות שלנו אישרו גם את החיזיון שעליו העידו מורים רבים בבתי הספר שבמחנות, שהילדים באותם בתי הספר מגלים תשוקה ספונטאנית בלתי רגילה ללימודים, ולעיתים תכופות היא כאילו מרתקת את הילדים בשעת השיעורים, ומגבירה במפתיע את כושרם הלימודי. את החיזיון הזה אפשר להשוות אל התיאבון הבלתי רגיל אצל האדם המבריא ממחלת הטיפוס. בשני המקרים שואף האורגניזם (הגופני או הנפשי) באורח סטיבי ל"הדביק" את הזמן והכוחות שהלכו לאיבוד. בשעת ההפסקות, למשל, נשארים הילדים על פי רוב בכיתה ומשוחחים בענייני השיעורים. וכשהמורה מצווה עליהם לצאת לחצר לשחק, לוקחים הם תכופות עמם את ספריהם או מחברותיהם וממשיכים בחצר את שיחותיהם בענייני הלימודים.

אכן, עלינו להבחין בין השפעות גלויות של השואה על הילדים לבין השפעות חבויות. הראשונות מביאות לידי הפרעות נפשיות ניכרות, שאפשר לבדוק אותן בעזרת המתודות הפסיכיאטריות-פדגוגיות האמורות. אולם יש השפעות חבויות של השואה, המעוררות אצל הילדים רגשות זוועה טמירים, שאמנם אינם גלויים לעין הבודק, אבל הם מעצבים בסתר את האופי של הילד הגדל. כדי לעמוד על ההשפעות החבויות האלו, חקרנו אצל הילדים את הדמיון החופשי, שהוא מביע מטבעו בתמונות פלסטיות את הרגשות הכמוסים ביותר. לפי מתודות מסוימות קיבלנו יצירות הדמיון החופשי אצל מאות ילדים בגיל עשר ומעלה, המוכשרים פחות או יותר להביע את מחשבותיהם בכתב. כל ילד נתבקש לכתוב סיפור על הנושא "מזכרונותי בעבר", וכן גם סיפור חופשי על נושא נייטראלי מסוים.

ביצירות דמיון אלו אפשר היה להבחין בשלוש נעימות אופייניות. הנעימה הראשונה היא הקטסטרופאלית, שבסיפור הילד היא מובעת בתמונות דמיון חמורות של צער וזוועה. הנעימה הנגדית היא זו ההרמונית, המתגלית בתמונות מרגיעות, מלאות עוז וגיל. בין שתי הנעימות האלו עומדת נימת הפורקן, כלומר, שבסיפור באות תחילה תמונות קשות של דכאון וצער, אבל בסוף הסיפור בא הפורקן, כשהכל נגמר בתמונות סיום של אורה ותקומה. והנה, הוכיח המחקר שלנו, שאצל למעלה משמונים אחוז של הילדים הנחקרים התבלטה ביצירות הדמיון שלהם (בסיפוריהם וב"זכרונותיהם") נעימת הפורקן. בצורות שונות הובעה נעימת הפורקן אצל הילדים - בתקווה הבווערת של עליה למולדת בארץ ישראל. "עליה" ו"ארץ ישראל" קסמו ממש לילד של שארית הפליטה, שהיה כחולם בהקיץ על עליה, ומעלה תדיר בדמיונו הנלהב בצבעים ילדותיים תמונות זוהר של תקומה וגאולה נכספת לנשמתו המעונה של הילד.

עלינו להדגיש לבסוף את החזיון של "פעולה מאוחרת", שקבענו מתוך המחקרים שלנו. פירושו של דבר, שמאורעות הזוועה, שבעבר עלולים לעורר אצל הרבה ילדים פעולה מאוחרת בשנים הבאות. זהו נושא מסובך כשלעצמו, שעליו עמדנו במפורט במחקרנו העברי האמור, על הבדיקות במחנות ב"החינוך" תש"ט, וכן בספרנו "התקופה הקטסטרופלית והדור הגדל". אבל החזיון הזה אינו מפחית מחשיבות החיוניות של האימוניזציה הנפשית, שהתבלטה בצורות שונות מתוך הבדיקות שלנו במחנות שארית הפליטה.

למען ידעו דור אחרון בנים יולדו יקומו ויספרו לבניהם

הצעה לפעילות עם תלמידים על כרזות ממחנות העקורים - מתוך תוכנית הלימודים "בשבילי הזיכרון"

מגוון מקורות יכול לחשוף תופעות היסטוריות וחברתיות ולאפשר לנו להתעמק ברבדים השונים שלהם. כאן ננסה לבחון ולהכיר את רקמת החיים שנוצרה במחנות העקורים דרך מודעות רחוב וכרזות שפורסמו במחנות.

מודעות הרחוב יש בהן כדי להעיד עדות מהימנה הן על חיי היום-יום והן על הלך הרוחות והמחשבה. הן מהוות אמצעי להצגת סדר היום של ההנהגה ושל צורכיהם של תושבי מחנות העקורים ועולם המחשבה שלהם, ומספרות את סיפורם של יחסי הגומלין בין ההנהגה לתושבי המחנות.

הכרזות מעניקות לתלמידים גישה בלתי אמצעית אל חומרים מקוריים שיש בהם ממד חזותי וטקסטואלי במגוון תחומים, ולפיכך הם יעוררו בתלמיד עניין וסקרנות על פי אופיו ותחומי העניין שלו. באמצעות זיכרונות, עדויות ומקורות נוספים ננסה להרחיב את היריעה ולהוסיף נדבך להבנת התופעות שאפשר ללמוד עליהן מן הכרזות. הכרזות משקפות מגוון מהנושאים שהעסיקו את הניצולים במחנות העקורים. מצד אחד ניכרים בהן העיסוק בעבר והצורך בתיעוד, בזיכרון ובהנצחה של הנרצחים, ומצד שני ניכרים בהן חיי היום יום במחנה, הבאים לידי ביטוי הן בפיתוח החיים התוססים לצד עיסוק משמעותי בעתיד, בין השאר בהכשרה מקצועית ובהחלטה היכן ימשיכו את חייהם ויבנו את ביתם.

מעבר לתכני הכרזות, אפשר ללמוד רבות על הוויית החיים גם מעיון בפרטים טכניים וחיצוניים כגון יוצר הכרזה, הסמלים שבחר, קהל היעד המוגדר, המילים המודגשות והאותיות הקטנות, הפרופורציות והצבעוניות. כך, למשל, ההשקעה בעיצוב כרזה נאה בתוך מחנה עקורים, בתנאים חומריים מינימליים, מעידה על חיות ועל שאיפה לנורמליות.

עוד כדאי לדון במשמעות שיש לשימוש בשפות השונות. מעניין לבדוק עם התלמידים אילו מילים ביידיש הם מכירים ובאילו מילים בחרו הכותבים להשתמש בעברית. שימו לב למורכבות הדיון היכול לעלות משילוב הטקסטים והכרזות. הכרזות מאופיינו הן נחרצות, ובכך הן מעוררות את הרושם, שהתופעות שהן מצביעות עליהן גורפות וחד-משמעיות או הכרח המציאות. הטקסטים והעדויות המתלווים אליהן מצביעים על הקשיים ועל הדילמות והמורכבות שליוו את עצם הפעולות שהכרזות מעידות עליהן.

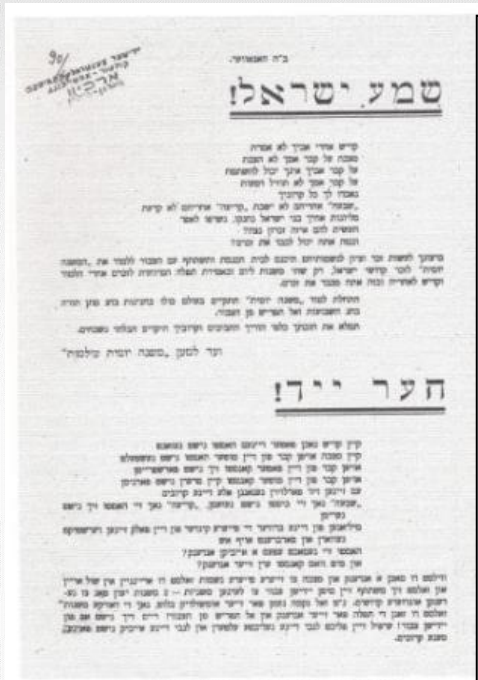
פתיחה:

עם תום המלחמה נמצאו על אדמת אירופה כמה מאות אלפי יהודים שניצלו בדרכים שונות, או שרדו את המחנות, יחד עם שני מיליון היהודים שנתרו בחיים בשטחי ברית המועצות, והם ניסו למצוא קרוב או נֶע ששרד את הזוועות. לרוב נכזבה תקווה זאת. היו שניסו לחזור אל בתיהם במזרח אירופה ונתקבלו שם בדחייה ובאיבה. אחרים שהבינו כי נותרו לבדם בעולם סירבו לשוב אל המקומות שמהם גורשו. אט אט החלו להתרכז במחנות שהקימו בעלות הברית במחנות עקורים בגרמניה, באוסטריה ובאיטליה רבבות משארית הפליטה. הם תבעו הגירה חופשית, בעיקר לארץ ישראל.

במהלך השהות במחנות ולמרות ארעיותם, החלו נרקמים בהם חיים שלמים. בדרך כלל הייתה זו יזמה של הניצולים עצמם.

נתמקד בנושא הזיכרון במחנות העקורים. פרסו בכיתה את הכרזות ובקשו מהתלמידים לעיין בכרזות ובקטעי המקור ולענות על השאלות הנלוות.

כרזות:

מודעה הקוראת ללימוד משנה יומית.
מחנה העקורים ברגן בלזן

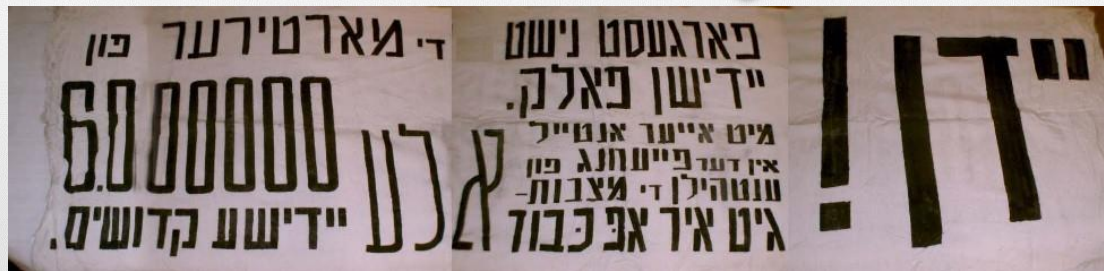
קדיש אחרי אביך לא אמרת
 מצבה על קבר אמך לא הצבת
 על קבר אביך אינך יכול להשתטח
 על קבר אמך לא תוכל להזיל דמעות
 נאבדו לך כל קרוביך
"שבעה" אחריהם לא ישבת "קריעה" אחריהם לא קרעת
 מליונות אחיך בני ישראל נחנקו, נשרפו לאפר
 העשית להם איזה זכרון נצח?
 ובמה אתה יכול לכבד את זכרם?
 ברצונך לעשות זכר וציון ולשמותיהם תיכנס לבית הכנסת והשתתף עם
 הציבור ללמוד את "המשנה יומית" לזכר קדושי ישראל, רק שתי
 משניות ליום ובאמירת תפלה המיוחדת לזכרם אחרי הלימוד וקדיש
 לאחריה ובזה אתה מכבד את זכרם [...]
 התחלת למוד "משנה יומית" יתקיים בעולם כולו בחג מתן
 תורה בחג השבועות ואל תפרוש מן הצבור.
 תמלא את חובתך כלפי הוריך החביבים וקרוביך היקרים הבלתי
 נשכחים.

קריאה ללימוד המשנה הימית לכבוד זכר החורים שנשטו
 מאסרו ברגן בלזן, יו"ש

**כרזת הנצחה שפורסמה מטעם הוועדה
 ההיסטורית באזור הכיבוש האמריקני**

**מודעה ששימשה בטקסי זיכרון
 במחנות עקורים בגרמניה**
 תרגום: יהודים! אל תשכחו את קרבנות העם היהודי,
 השתתפתכם בטקס גילוי המצבות מעניקה כבוד לכל
 ששת מיליוני הקדושים היהודים.

שאלות לדיון:

- מהן דרכי ההנצחה והזיכרון בכרזות ובמקורות שלפניכם?
- מדוע לדעתכם נבחרו דווקא פעולות אלו?
- אילו קשיים היו כרוכים בפעולות ההנצחה והזיכרון?
- מה מקומו של הפרט, ומה תפקידי ההנהגה והקהילה בהנצחה ובזיכרון?
- מה המשמעות של הזכרת האירועים ההיסטוריים בכרזות שלפניכם? התייחסו לאופן שבו בחר המאייר להציג אירועים אלו.

הרב ד"ר יצחק לוין, איש אגודת ישראל, שליח ועד ההצלה מארה"ב למחנות העקורים, מתאר בכתביו את חוויית המפגש שלו עם העקורים:

...אביי ורבא גורשו מוורשה, והגיעו לפלדפינג עם היהודים [...] כשנכנסנו לאולם הישיבה, עמדתי סמור למקומי תוהה ומשתומם; הנה, אותה ישיבה ממש, החיה בזיכרוני מימי נעורי. הנה, לא נשתנה ולא כלום. יאמר לי אדם: כלום היתה מלחמת עולם? כלום היה גטו באמת? עומד אני ואיני יודע על מה לתמוה תחילה. האשתומם למראה אותם השולחנות הארוכים שבישיבה שלי לפני, או עלי להשתומם למשמע אותו הניגון, המתנדנד, המתנענע, העולה ויורד? כלום נמצא אני בפרנוואלד, במחנה עקורים על אדמה ארוה, או בסלבדקה מאז (הרב ד"ר יצחק לוין, "מארגען ז'ורנאל" ה' בטבת תש"ו)

אליעזר אדלר ניצל מהמחנות ומתאר את הלך הרוח ששרר בין הניצולים: ידעת את המציאות, ידעת שאין לך משפחה, שאתה בודד, שאתה צריך לעשות. הייתי עסוק בעשייה. אני זוכר שהייתי אומר לצעירים: שיכחה זה דבר גדול. אדם יכול לשכוח, מפני שאילו לא היה יכול לשכוח לא היה יכול לבנות חיים חדשים. אחרי חורבן כזה - לבנות חיים חדשים, להתחתן, להביא ילדים לעולם? בתוך השיכחה יכולת ליצור חיים חדשים [...] איכשהו, יצר החיים היה כ"כ חזק שהוא החזיק אותנו בחיים.

(מתוך עדותו של אליעזר אדלר, ארכיון "יד ושם")

למורה:

ההתמודדות העיקשת בחיי היום-יום והניסיון להישאר בחיים לא הותירו כמעט לשרידים של יהודי אירופה מקום למחשבה על גורל בני המשפחה. בתום המלחמה, למודי סבל אך משוחררים מעריצות הנאצים וחופשיים לשוב לביתם, גילו רבים מהם שנותרו למעשה אחד מעיר ושניים ממשפחה, ומעל ריחפה שאלת ההתמודדות עם העבר ועם זכרם של היקירים שאינם עוד.

דבריו של הרב ד"ר לוין המתארים את הלימוד ואת אופיו המהווה המשך מעולם שנחרב, מעידים על הכמיהה להתחבר ולחוש שוב חוליה בשרשרת הדורות. מודגשים כאן הרצון והיכולת להיות חלק מהרצף היהודי על אף המשבר. יש לציין כי לרבים היווה עצם הלימוד הנצחה וזיכרון לבני המשפחה, כפי שהדבר משתקף בכרזות. אולם החיבור לעבר ולזיכרון לא היה האפשרות היחידה, ואליעזר אדלר מציג מורכבות גדולה מאוד בעיסוק בזיכרון, ותפיסתו שונה מזו המוצגת בכרזות ובטקסטים האחרים. מעניין לדון בשאלה האם מי שבחר להדחיק את הזיכרון יכול היה להתמיד בכך גם בחלוף השנים.

בר מצוות הבן נ"י

חנה ברונשטיין - הרמן

באולם ששכרנו אין פאר או יציע,
כי אורחי הכבוד הם שוכני הרקיע.

כבר הודלקו האורות החושך לא פג,
באים אורחים כולם לבושי חג.
באים מכל עבר, באים ומברכים,
גם נוטלים דבר, יושבים וסועדים.

"מזל טוב! מזל טוב!" ידיים מושטות.
"מזל טוב! בנכם שיחיה הגיע למצוות."
העצמות היבשות קרמו עור וגידים,
יש המשך לשושלת, הנה אנו חיים!

הדלתות פתוחות, יש עוד ועוד באים.
החושך גובר, למרות האורות הדולקים.
מתוך האפלה הנה הם קרבים,
אורחי האמתיים, אורחי היקרים.

הנה אמי הצדקת עם אחי הקטן,
נפרדתי מהם באושוויץ על פתח הכבשן,
ובא גם אבי הטהור, אשר עונה למוות,
דודים ודודות, ומחכים בתוך

עומדים הם דוממים, מקשיבים לדרשה,
גומעים בצמא את דברי התורה,
עומדים ומתרגשים ואומרים כאחד:
"יש תקווה לאחריתנו לא הוקרבנו לשוא".

ואני רוצה להגיד אמא, אני זוכרת
את אשר בקשת ממני בקרון הרכבת,
שאשמור מצוות בכל מצב בו אהיה,
והבטחת לי, אמא, שאשאר בחיים אחיה.

אבא, אנא, רק מספר מלים:
סיפרו לי שבמחנה קנית תפילין,
קדשת שם שמים ברבים,
נפשך, בוודאי, צרורה בצרור החיים.

ורוצה גם לשאול, איך זה שם, בגן?
איזה מקום הועידו לאחי הקטן?
מה מקומם שם של הצדיקים הקטנים?
המנחמים אותם מלאכי השרת, או גם הם בוכים?

באולם השמחות אין פאר או יציע,
כי אורחי הכבוד הם שוכני הרקיע.
ובחוץ רוח טבת מיללת ובוכה:

יתגדל ויתקדש שמה רבא!

בר מצוה במחנה עקורים, גרמניה

חלוקת תפילין במחנה עקורים, גרמניה